

ІСТОРИОГРАФІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ „ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ” (50-70-і роки ХХ ст.)

Одним із найважливіших елементів інституціонально-організаційної структури історичної науки є фахові часописи. Вони не тільки є спільним верстатом праці, що об'єднує учених відповідної соціогуманітарної спеціалізації, а й важливим чинником в організації науково-дослідної діяльності.

В умовах еміграції роль фахових часописів істотно зростає, оскільки традиційна інституціональна мережа, притаманна для історичної науки на Батьківщині (національні архіви, спеціалізовані бібліотеки, університетські кафедри, товариства, періодичні та серійні видання) фактично створюється наново в умовах інонаціонального академічного середовища протягом тривалого часу. До того ж постає проблема входження, інтеграції вчених до чужомовного соціокультурного та інтелектуального простору.

Тим часом задоволення фахових потреб істориків-емігрантів та дослідників з близьких чи споріднених соціогуманітарних дисциплін щодо публікації їхніх розвідок і студій частково перебирає на себе суспільно-політична та громадська преса. Остання набагато швидше відновлюється і поширюється в еміграційному середовищі, оскільки орієнтована на більш широке коло споживачів своєї продукції, ніж наукова періодика. До того ж вона спирається на політичні кола еміграції, що здебільшого вже мають певну структуру і матеріальну базу.

Зрештою, вимушеним верстатом праці і комунікації між науковцями-емігрантами стають часописи суспільно-політичного та громадського спрямування, які заслуговують на пильну увагу і вивчення. Адже дослідження цих видань дає можливість розглянути початковий етап формування і становлення української зарубіжної (еміграційної,

діаспорної) історіографії. До таких журналів належить і часопис „Визвольний шлях”, який був заснований українськими емігрантами на теренах Великої Британії у 1948 р.

Таким чином, завдання пропонованої розвідки полягає в тому, щоб висвітлити та проаналізувати історіографічні публікації українських істориків-емігрантів і вчених з діаспори на сторінках журналу „Визвольний шлях” протягом 50-70-х років. Зважаючи на те, що історіографічні праці належать до студій, в яких досить повно представлені рефлексії науковців щодо історичної науки, умов її функціонування та ін., такий огляд дає можливість виявити та розглянути коло актуальних суспільно-політичних і наукових проблем того часу. Проте, спершу подамо початкову, базову інформацію про вищевказаний часопис та обставини його заснування.

„Визвольний шлях” був створений як „ідеологічний тереновий” часопис¹. У вихідних даних, що містилися в першому числі журналу, подана стисла інформація про видавця: Пропагандистську і Суспільну Референтуру Закордонних Частин Організації українських націоналістів (ОУН). Вона дозволяє віднести це видання до української націоналістичної періодики.

Варто підкреслити, що часопис постав як продовження українського тижневика у Великобританії „Наш клич” (1947), у якому брав участь відомий політичний діяч Дмитро Донців, та місячного журналу з однойменною назвою, котрий видавав „Союз українців у Великій Британії” у 1945-1946 рр.² Отже, можемо стверджувати, що від самого початку свого існування журнал спирався на досить впливову ідеологічну та політико-організаційну традицію, хоча і не мав великих фінансових чи матеріальних ресурсів.

Впродовж шести років (1948-1953) „Визвольний шлях” виходив циклоstileвим способом. Первісно часопис друкував розвідки, матеріали і документи на ідеологічні, політичні та міжнародні теми. У ньому

вміщувалися матеріали призначені для політичного вишколу членів ОУН, подавалися інформації й коментарі про визвольну боротьбу у підрадянській Україні та актуальні міжнародні події, які мали місце в повоєнну добу, зокрема біполярний поділ світу і холодна війна. Така специфічна, політизована інформація визначала обличчя часопису до початку 50-х років ХХ ст.

Проте, незважаючи на таку націоналістичну домінанту в журналі час від часу з'являлися й наукові розвідки. Зокрема, у 1951 р. у виданні була надрукована стаття визначного історика Олександра Оглоблина „Українська історична наука на советській Україні між двома світовими війнами”³, який переховувався під псевдонімом О.Мезько⁴. Ця праця висвітлювала процес руйнації української науки на теренах Радянської України і в тематичному плані була споріднена з відомою студією Оглоблина 1945 р.⁵

На сторінках цієї праці автор висвітлює не тільки основні тенденції, які побутували в українській міжвоєнній радянській історіографії, а й кидає світло на діяльність ряду визначних істориків, таких як Дмитро Багалій, Михайло Грушевський, Михайло Слабченко, Матвій Яворський та ін. На нашу думку, розвідку О.Оглоблина доцільно розглядати в руслі його історіографічних зацікавлень 50-60-х років як предтечу його відомих студій „Українська історіографія 1917-1956”⁶ та „Думки про сучасну українську советську історіографію”⁷.

У 1953 р. у журналі була опублікована розвідка майбутнього ректора Українського вільного університету Володимира Янева „Українська духовність у творах Костомарова”⁸, який спеціалізувався у досить рідкісній для національної науки галузі етнопсихології. Передусім, слід згадати його відому студію з історії української етнопсихології, яка на сьогодні є класичною працею⁹. Відтак у розвідці, присвяченій Костомарову, опрацювання провідної проблематики здійснювалося в

контексті етнопсихологічних інтересів автора. Зокрема, В.Янів звертає увагу на відому студію Костомарова „Дві руські народності”.

На його думку, саме в цій праці Костомаров на підставі низки етнографічних спостережень і вивчення матеріальної культури зробив кілька влучних спостережень щодо особливостей української духовності та її типологічних характеристик. Варто відзначити, що того ж 1953 р. Янів опублікував у цьому часописі й іншу розвідку з обсягу етнопсихології¹⁰.

З 1954 р. „Визвольний шлях” перетворився на суспільно-політичний та науково-літературний журнал, який виходив щомісячно. Від того часу часопис видавався книжковим форматом. Істотні зміни відбулися і в проблемно-тематичному спектрі розвідок і матеріалів, які друкувалися на сторінках „Визвольного шляху”.

Націоналістична та суспільно-політична тематика й надалі залишалася провідною в цьому журналі. Зокрема, у часописі вміщувалися численні публікації Голови Проводу ОУН Ярослава Стецька. Втім, слід відзначити, що з другої половини 50-х років помітне місце посідає й проблематика, пов’язана з низкою соціогуманітарних дисциплін, зокрема з історією. З’являються літературні есе й поезії, спогади та проза, переклади чужоземних класиків і публіцистика, а найголовніше публікації фахівців-науковців: істориків, літературознавців, економістів та ін.

Серед них варто вказати на низку поважних дослідників, до яких необхідно віднести Даміана Горняткевича, Пантелеймона Коваліва, Петра Курінного, Михайла Кушніра, Івана Мірчука, Євгена Пеленського, Наталю Полонську-Василенко, Олександра Оглоблина, князя Івана Токаржевського-Карашевича, Володимира Трембіцького, Василя Чапленка, Вадима Щербаківського, Володимира Янева та ін. Залучення до співпраці з часописом такої кількості справді зіркових учених було незаперечним успіхом редакції „Визвольного шляху”, яку до 1977 р. очолював Григорій Драбат.

Розширення тематики статей, зокрема поява низки наукових розвідок істотно збільшили читацьку аудиторію журналу, серед якої зростає кількість українських науковців та інтелігенції взагалі. З того часу на сторінках „Визвольного шляху” досить регулярно публікуються й статті та матеріали на історіографічні теми.

З-поміж них слід відмітити замітки про дослідницькі установи, товариства та інституції, які відображають науково-організаційний процес на теренах української еміграції та діаспори, а також в Україні на початку ХХ ст. У змістовному плані вони являють щось посереднє між хронікальними замітками, документальними матеріалами і спогадами, тобто містять означені вище компоненти.

До таких праць можна віднести публікації у журналі визначного українського бібліографа Лева Биковського „Український Чорноморський Інститут (1940-1949)”¹¹ та „Десять років науково-організаційної праці на Заході США (Денверська група УВАН)”¹².

Зазначимо, що Український чорноморський інститут фактично був асоціацією вільних дослідників з певними науковими зацікавленнями з обсягу історії та з виразним нахилом до геополітичних студій. Члени згаданої інституції, одним із засновників якої був книгознавець і бібліограф Л.Биковський, власним коштом, невеликим накладом видавали свої студії з напівекзотичними концепціями чорноморської геополітики. Втім, ця інституція не мала великого впливу на українську наукову еміграцію, хоча серед публікацій її співробітників трапляються досить цікаві студії.

Натомість нарис Биковського про Денверську групу Української вільної академії наук (УВАН) відображає побутування одного з перших осередків у США у перехідний період української зарубіжної науки, який часто називають добою „організаційної кризи” (початок 50-х – середина 60-х років ХХ ст.).

Напрочуд цікаву розвідку про Український університет у Полтаві¹³ подав відомий історик, етнолог та археолог Вадим Щербаківський¹⁴. Зауважимо, що ця стаття розглядає науково-організаційний процес доби національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. у контексті походження ідеї створення Українського Вільного (Самостійного) Університету на еміграції (1921) у Відні, пізніше перенесеного до Праги, а після Другої світової війни - до Мюнхена.

„Ідея заснування Українського Університету в Полтаві виникла ще перед Першою світовою війною в „Товаристві Українських Поступовців” (ТУП), до якого належали майже всі видатніші українці в Полтаві”, - відзначає Щербаківський¹⁵.

Первинною організаційною структурою, яка стала основою для майбутнього університету в Полтаві, був земський музей у Полтаві. Його археологічний відділ очолював автор вищевказаної розвідки. У 1917 р. навколо музею згуртувалися українські наукові сили в Полтаві. Спершу було створене Наукове товариство, пізніше Український клуб та Український народний університет, а зрештою – Український державний університет у Полтаві. Таким чином, Щербаківський висвітлює творення та організаційну генезу цієї освітньої інституції, що була досить характерною для доби української революції 1917-1921 рр.

Щодо чинників, які зумовили виникнення та конституювання цієї установи, то вони були зумовлені як загальним національно-патріотичним піднесенням, так і нагальними потребами Полтавщини в забезпеченні вчительськими кадрами. Адже на місцеве земство полтавська громадськість дивилася як на найважливіший культурно-освітній осередок краю.

За доби Гетьманату Павла Скоропадського ця науково-організаційна ініціатива одержала підтримку з боку центральної влади. „На початку вересня відбулося відкриття Українського Університету в Полтаві, дуже урочисте, з підтримкою Гетьманського уряду, від якого представником був

комісар освіти на Полтавщині – Віктор Никанорович Андрієвський. Університет був державний, мав обіцянку від Гетьманської влади, що утримування професорів і технічного персоналу буде на державні кошти”, - пише історик¹⁶.

Ситуація докорінно змінилася з поваленням Гетьманату та встановленням Директорії, яку очолив Симон Петлюра. Уряд Директорії не тільки припинив фінансування, а й намагався закрити університет. Тоді утримання університету перебрала на себе Спілка споживчих товариств у Полтаві.

Варто підкреслити, що до навчального процесу в Українському університеті були залучені як місцеві вчені і науковці, котрі втекли з інших регіонів колишньої Російської імперії, так і харківська професура, яка періодично їздила до Полтави читати лекції¹⁷.

Попри труднощі воєнного лихоліття і громадянської війни університет досить успішно існував до початку 20-х років. Зокрема, наприкінці 1920 р. у ньому навчалося понад 600 студентів. Остаточоно університет був скасований у 1922 р., а на його основі був створений Полтавський інститут народної освіти¹⁸.

Відзначимо, що виклад В.Щербаківського містить не тільки цікаві фактографічні відомості, а й змальовує і соціокультурні обставини та умови створення й існування Українського університету в Полтаві. У розвідку вкраплені й особисті спогади автора, зокрема його враження та переживання. Останні надають статті суб'єктивного підтексту, хоча і досить добре передають колорит епохи.

На сторінках „Визвольного шляху” друкувалися й полемічні статті з історіографічної проблематики. Серед них доцільно виділити публікацію літературознавця Володимира Державина, який дискутував з істориком, котрий переховувався під псевдонімом Лев Ростиславич (Лев Білас)¹⁹ щодо спеціального випуску неперіодичного видання УВАН 1957 р., що складався з перекладу відомої студії Д.Дорошенка „Огляд української

історіографії”²⁰ та вищеназваної праці О.Оглоблина „Українська історіографія 1917-1956”.

Білас уважав, що праця О.Оглоблина не відповідає тогочасним науковим вимогам західного світу, зокрема є не стільки оглядом історичної думки, скільки анотованою бібліографією, що подана під національно-державницькою точкою зору.

Натомість В.Державин відкидає аргументи Біласа і стверджує, що спеціальний випуск „Анналів” досить добре висвітлює основні тенденції розвитку історичної науки в Україні. Зокрема, він вельми позитивно оцінює студію „Українська історіографія 1917-1956” О.Оглоблина. „... цей довідник (який зрештою нараховує коло 150 сторінок і складає третину цілого тому) становить дуже детально розроблену історію українських історичних студій за останнього сорокоріччя – не лише з узглядненням, але й з виразним акцентуванням дотичної ролі академічних та інших науково-дослідних установ, культурних осередків, наукових шкіл, видавничої діяльності тощо. Його чотири розділи, - зазначає В.Державин, - намагаються - і то не без успіху - надати кожній українській історичній праці (в постійному зв’язку з україністикою інших націй) належного місця в контексті загального процесу розроблення української історії...”²¹.

Чільне місце серед історіографічної проблематики посідали розвідки, присвячені визначним постатям української науки, в т.ч. Михайлу Грушевському та Івану Франку. Зокрема, у розвідках Богдана Будуровича та Сергія Жука висвітлювалися проблеми, пов’язані з життям і діяльністю М.Грушевського.

Так, Б.Будурович зосередився на оцінках наукового доробку та спадщини Грушевського в американській і західноєвропейській історіографії²². Причому автор цієї публікації висуває і обстоює тезу про Грушевського як одного з найкращих істориків своєї доби, яку обґрунтовує численними посиланнями на праці західних дослідників.

Натомість С.Жук висвітлює радянський період життя та діяльності академіка М.Грушевського, зокрема показує його величезну роль у розбудові науково-дослідних інституцій в системі ВУАН²³.

Загальний огляд життя та діяльності академіка М.Грушевського представив на сторінках „Визвольного шляху” літературознавець Михайло Мухін. Втім, цей огляд хибує численними публіцистичними відступами та емоційними авторськими коментарями²⁴.

Економічна проблематика в наукових студіях М.Грушевського висвітлюється та аналізується у цікавій праці професора університету Сетон-Голл у Ньюарку (США) Миколи Чировського²⁵.

У розвідках колишнього одесита, журналіста та етнографа, Олекси Воропая розглядаються наукові праці Івана Франка про побут і культуру різних соціальних верств українців²⁶, а також тлумачиться його фольклористичний та етнографічний доробок²⁷.

Невідомий автор, який переховувався під криптонімом І.В.П., присвятив свою розвідку інтерпретації наукових поглядів І.Франка щодо категорії „поступу”. Зокрема, дослідник звертає увагу на те, що хоча для Франка притаманне еволюційно-лінійне розуміння поступу наближене до позитивістської версії, яке характерне для багатьох науковців і діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст., але останнє поєднується з культурними компонентами. Отже, підсумовує вчений, поняття „поступу” в поглядах І.Франка не є таким однозначним, як його змальовують дехто з науковців і публіцистів²⁸.

Споріднена проблематика висвітлюється і в розвідці літературознавця Дмитра Штогрини, в якій розглядається еволюція світогляду Івана Франка на прикладі аналізу ряду його прозових творів²⁹.

Природною і вельми поширеною темою у розвідках науковців-емігрантів був стан науки в Радянській Україні. Виключна увага до такої проблематики пов’язана і з тим, що після Другої світової війни на еміграції опинилося чимало вчених, які працювали в системі Всеукраїнської

академії наук та вищих навчальних закладах Радянського Союзу. Тому зацікавлення процесами, що відбувалися в академічному середовищі в Українській РСР, були цілком вмотивованими і закономірними.

Варто підкреслити, що на еміграції побутували досить суперечливі думки щодо кінця сталінської доби та початку хрущовської відлиги³⁰, а також щодо становища Радянської України в СРСР за часів П.Шелеста. Ці оцінки та підходи активно циркулювали і в історіографічній сфері.

Зокрема, слід відзначити кілька історіографічних статей, видрукуваних у журналі, присвячених заснуванню АН УРСР. Доцільно підкреслити, що в українській радянській історіографії обстоювалася думка про створення Академії в лютому 1919 р., тобто в період установа Радянської влади в Києві³¹.

Це положення суперечило реальним обставинам і фактичному перебігу подій, за яких виникла ВУАН, що були доволі добре відомі на еміграції. Відтак критичні випадки стосовно „шахрайського, сфальшованого ювілею” АН УРСР та численних перекручень з її історії широко репрезентовані в тогочасних публікаціях як у даному виданні, так і інших часописах.

З зазначеної перспективи, передусім варто згадати статтю Наталі Полонської-Василенко „Коли було засновано Українську Академію Наук?”³². Автор фундаментальної праці з історії ВУАН³³, вона чудово володіла фактографічним матеріалом і була живим свідком розбудови Академії. До того ж її чоловік, академік Микола Прокопович Василенко був обраний на президента ВУАН, але не був затверджений радянським урядом³⁴. Відтак її зауваги вирізняються не тільки документальною повнотою, а й іронічною ущипливістю та в’їдливістю, що виказує її як учасника і живого свідка тогочасних подій.

Про дату заснування ВУАН у „Визвольному шляху” писали й інші автори, зокрема професор та ректор Богословської академії Української автокефальної православної церкви в Мюнхені Пантелеймон Ковалів³⁵.

Водночас не менш уважно науковці-емігранти слідкували за становищем науки в Радянській Україні та в СРСР загалом. Зокрема, пильної уваги зазнавали радянські версії історії, а особливо їхні швидкоплинні трансформації, які віддзеркалювали чергові політико-ідеологічні зміни в державному та партійному курсі країни Рад.

До вказаної категорії розвідок слід віднести і велику рецензійну статтю „Советська історіографія на розпутьті” Володимира Богданюка, в якій аналізувалися перші радянські візії історичної минувшини у постхрущовську добу³⁶. Приводом до написання цієї розвідки стала велика колективна праця „Очерки по историографии советского общества”, видана у Москві в 1965 р.

Наразі автор рецензійної статті відзначає, що попри ідеологічну заангажованість в праці „тут і там трапляються зернини правди, поскільки йдеться про критику попередньої советської історичної літератури”³⁷. Відтак, розвідка являє собою приклад критичного, і досить проникливого прочитання офіційного радянського нарративу, що містить влучні спостереження, коментарі і здогади.

Зокрема, Богданюк відзначає, що судячи з того, що радянські історики критикують праці, в яких протягом 20-х років цитували Троцького, Керенського, Мілюкова, Суханова, Родзянка та інших „буржуазних і контрреволюційних авторів”, вони не мають елементарної можливості прочитати оригінали згаданих праць³⁸. Водночас він відзначає появу імен, які досі практично не згадувалися в радянських виданнях сталінської доби (Бубнов, Гамарник, Криленко, Тухачевський, Чубар)³⁹. Причому автор констатує, що незнання радянськими істориками реальних обставин тих чи інших подій інколи призводить до згадування останніх у досить кумедному плані.

Цікавою є і авторська характеристика становища, що склалося в Україні та в інших республіках після усунення Микити Хрущова, зокрема щодо розподілу функцій і повноважень між місцевими та центральними

органами влади. „...коли приглянутися ближче, хто керує промисловістю в ССРСР, побачимо, що все вернулося на старе місце, після короткочасних перемін за Хрущова. Всією промисловістю України керують або союзні, або т. зв. Союзно-республіканські міністерства з Москви. Існує тільки одне республіканське міністерство місцевої промисловості”, - зазначає В.Богданюк⁴⁰.

Доцільно наголосити, що рецензія відзначається досить довгими цитуваннями, а також емоційними авторськими коментарями. Приміром, слід навести такий коментар Богданюка: „Автори визнають, що немає серйозних праць про те, як проходила „ліквідація куркульства як класи”, але говорять про це з таким стоїчним спокоєм, немовби мова йшла про ліквідацію довгоносиків на бурякових плантаціях, а не про живих людей – звичайних селян, єдиною провинною яких було те, що вони мали кілька десятин поля більше ніж сусіди, або те, що хтось із місцевих злодюг зробив на них донос. Якби хтось в іншій державі хотів назвати такого селянина - „куркуля” „багачем-капіталістом”, то його б висміяли б”⁴¹.

Щодо розлогого авторського цитування, то очевидно, слід зважати на те, що радянські видання були не приступні для більшості читачів „Визвольного шляху”. Відтак останні виглядають у принципі достатньо вмотивованими.

Водночас звернемо увагу на кінцевий висновок рецензента щодо стану радянської історіографії середини 60-х років ХХ ст., в якому проглядаються метафоричні нотки. „Загально треба сказати, що „Нариси історіографії советського суспільства” є радше цікавою спробою відштовхнутися від шаблонного сталінського історіописання, що нагадує мертвоту Арктики, податись у тепліші субарктичні широти, де вже існує сяке-такє життя. – пише Богданюк. – Проте морок марксівського большевицького світогляду затемнює ще обрій підсоветському історикові, а бич партійного наглядча ще далі висить над його спиною”⁴².

Спроба узагальнюючого аналізу стану української науки в Радянській Україні репрезентована у цікавій розвідці Н.Полонської-Василенко⁴³. Зауважимо, що остання розпочинається власне з традиційних для багатьох історіографічних праць цієї дослідниці пасажів щодо дати заснування АН УРСР. Утім, такий підхід зумовлений не тільки певними пристрастями, а й намаганням продемонструвати походження викривлень і перекручень у радянській історіографії, показати їх системний та зумовлений характер.

Зокрема, автор статті відзначає, що „протягом перших 10 років (існування ВУАН. – Авт.) нікому з московсько-большевицької влади ССРСР навіть на думку не спало взяти під сумнів рік заснування Академії Наук. На протязі перших років існування Академії, московсько-большевицький уряд міг тримати її без опалення, без „пайків”, але він ніколи не брав під сумнів дату її заснування. Навпаки, 1928 рік ухвалено урочисто святкувати 10-річчя існування Академії наук”⁴⁴. Відтак Полонська-Василенко порушує питання: чому в пізніші періоди дата заснування Академії була переглянута радянською партійною та державною верхівкою?

Дослідниця підкреслює, що 10-літній ювілей ВУАН планували вшанувати низкою масштабних заходів. Причому ці заходи були настільки масштабними, що відзначити ювілей не вдалося через технічні причини ні в 1928, ані в 1929 рр. Влітку 1929 р. ВАУН зазнала першої великої хвилі арештів, а в 1930 р. розпочався процес у справі СВУ. „Так замість слави – Академія Наук зазнала найбільшої зневаги”, - пише історик⁴⁵.

Тенденція забути справжню дату заснування ВУАН виявляється в радянському історіописанні з 1940-х років. На думку Н.Полонської-Василенко ця тенденція є показовою не тільки стосовно часу створення Академії, а й взагалі для всієї української радянської історіографії, оскільки демонструє її повну залежність від рішень вищого партійного керівництва.

„Фальшування історії Академії Наук, - зазначає автор, - викликало послідовне фальшування біографій головних академіків, зв’язаних з

Академією”⁴⁶. Так, Полонська-Василенко згадує викривлені відомості про М.Василенка, А.Кримського, К.Студинського та інших визначних учених, подані в радянських виданнях, що свідчить про системність фальшувань і перекручень.

Автор зупиняється і на долі низки інших науковців, діячів, інформація про яких репрезентована в радянській історіографії в спотвореному виді. В такому контексті підміна точної дати заснування ВУАН виглядає в авторському викладі як впровадження, своєрідний вступ, який пояснює канони офіційного історіописання, зокрема його українського радянського варіанту.

З огляду на це замовчування фактів репресій, подання неправдивих енциклопедичних відомостей, або взагалі вилучення окремих учених з історії української науки є вповні закономірним і природним процесом, який зумовлений партійним та ідеологічним диктатом у Радянській Україні. „...для уважного дослідника виявиться ясна брехня в датах і в умовах праці, виявиться повне розходження між „офіційною історією” і тим, що дають спогади, видані головню за кордоном, як і тим, що усно передається у родинних спогадах, чого не може випекти гарячим залізом жодний режим”, - зазначає автор розвідки⁴⁷.

Варто наголосити, що до висвітлення історії ВУАН на сторінках „Визвольного шляху” Н.Полонська-Василенко поверталася не раз. Зокрема, опублікувала полемічну статтю-відповідь „Українська Академія наук, якою вона справді була”⁴⁸ на рецензію С.Нагая щодо її вищезгаданої монографії про ВУАН⁴⁹.

Чимало розвідок, вміщених на сторінках „Визвольного шляху”, мають біоісторіографічне спрямування з включенням мемуарних та хронікальних елементів. З-поміж них слід відзначити замітки, присвячені Івану Вагилевичу⁵⁰, Миколі Величківському⁵¹, Дмитру Дорошенку⁵², Михайлу Драгоманову⁵³, Агатангелу Кримському⁵⁴, Івану Мірчуку⁵⁵, Володимирі Тимошенку⁵⁶, Вадиму Щербаківському⁵⁷ та ін.

Наведені статті в жодному разі не вичерпують проблемно-тематичне розмаїття історіографічної продукції, яка представлена в журналі „Визвольний шлях” у 50-70-і роки ХХ ст. Втім, вони дають можливість виявити основні тенденції редакційної політики, коло авторів, які залучалися редакцією, головні види публікацій та їхній проблемно-тематичний спектр.

Таким чином, можемо підсумувати наші спостереження й узагальнення, які сформулюємо в кількох пунктах:

1. Розвідки з історіографічною проблематикою з’явилися у журналі на початку 50-х років ХХ ст. Їхня поява була зумовлена розширенням читацької аудиторії „Визвольного шляху” та залученням до співпраці ряду відомих українських науковців-емігрантів.

2. У видовому плані історіографічні публікації представлені різноманітними студіями. Це – статті присвячені конкретним ученим, тобто з обсягу біоісторіографії, проблемні розвідки, замітки щодо науково-дослідної діяльності певних установ, які можна віднести до інституціонально-організаційної історіографії, а також оглядові студії про стан історичної науки, зокрема на теренах Радянської України та ін. Крім того, друкувалися полемічні розвідки та рецензійні статті.

3. Авторами історіографічних статей були як фахові, професійні історики (О.Оглоблин, Н.Полонська-Василенко, В.Щербаківський та ін.), так і науковці зі споріднених соціогуманітарних галузей та дисциплін (О.Воропай, М.Мухін, В.Янів та ін.). Розмаїття авторського складу зумовлювало наявність в історіографічних публікаціях інших сюжетних ліній, включення міждисциплінарних підходів, зокрема з літературознавства, етнопсихології та ін.

4. Характерною рисою багатьох історіографічних публікацій є вкраплення авторських спогадів, ноток, особистих коментарів, вражень тощо. Частково це пояснювалося тим, що вчені досить часто розглядали та порушували проблеми, до яких були причетні або як учасники, або як

очевидці тих подій. Водночас на тональність та соціопсихологічні характеристики історіографічних розвідок впливала еміграційна належність їх авторів, зокрема зростаюче ідеологічне протиборство доби холодної війни, в яке вони були втягнуті безпосередньо чи опосередковано.

5. Загальний фаховий рівень історіографічних статей, опублікованих у „Визвольному шляху” в окреслений період, у цілому залишався досить високим. Проте, частина з них наближається до публіцистичних заміток. Частково це пояснювалося підвищеною ідеологізацією еміграційного життя, зокрема профілем журналу (суспільно-політичний та науково-літературний), який фактично поєднував кілька напрямів діяльності.

¹ Від Видавництва [про започаткування журналу „Визвольний шлях”] // *Визвольний шлях* (далі - ВШ). – 1948. - № 1. – С.1.

² Савка М. Важкий, але блискучий шлях (у 50-річчя „Визвольного шляху”) // *ВШ*. – 1997. - № 8. – С.1014

³ Мезько О. [Оглоблин О.П.] Українська історична наука на советській Україні між двома світовими війнами // *ВШ*. - 1951. - № 4/5. - С.36-41; № 6. - С.27-33; № 7. С.17-22; № 8. - С.9-12.

⁴ Див. про походження цього псевдоніму Олександра Петровича Оглоблина: Верба І. Олександр Оглоблин: життя і праця в Україні. – К., 1999. – С.34.

⁵ Мезько О. [Оглоблин О.] Як большевики руйнували українську історичну науку. – Прага, 1945. – 53 с.

⁶ Ohloblyn O. Ukrainian Historiography 1917-1956 / Translated by R.Olesnytsky // *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.* - New York, 1957. - Vol.5/6, № 4(18),1/2(19/20). - P.307-435.

⁷ Оглоблин О. Думки про сучасну українську советську історіографію. - Нью-Йорк, 1963. - 88 с.

⁸ Янів В. Українська духовність у творах Костомарова // *ВШ*. - 1953. - №12. - С.22-26.

⁹ Його ж. Нариси до історії української етнопсихології / Матеріали упорядкував і підготував до друку д-р М.Шафовал. - Мюнхен, 1993. - VI, 217, XIII с.

-
- ¹⁰ Його ж. Протиставлення Сходу й Заходу з психологічного погляду // ВШ. - 1953. - № 6. - С.20-24; № 7. - С.17-23.
- ¹¹ Биковський Л. Український Чорноморський Інститут (1940-1949) // ВШ. - 1957. - № 10. - С.1125-1136; №11. - С.1255-1265.
- ¹² Його ж.. Десять років науково-організаційної праці на Заході США (Денверська група УВАН) // ВШ. - 1966. - № 7/8. - С.957-966.
- ¹³ Щербаківський В. Український університет у Полтаві // ВШ. - 1961. - № 12. - С.1319-1324.
- ¹⁴ Див. про нього: Курінний П. Вадим Щербаківський: (3 нагоди 70 років життя) / Вид. 2-е доп.; підготовка до друку О.Б.Супруненко. - Полтава, 1995. - 24 с.
- ¹⁵ Щербаківський В. Український Університет у Полтаві // ВШ. - 1961. - № 12. - С.1319.
- ¹⁶ Там само. - С.1321.
- ¹⁷ Там само. - С.1322.
- ¹⁸ Там само. - С.1324.
- ¹⁹ Лев Ростиславич [Білас Л.]. Проблеми української історіографії // Укр. літературна газета (Мюнхен). - 1958. - № 9. - С.1, 4. Див. докладніше про Л.Біласа: Ісаєвич Я. Лев Білас і його історіографічні праці // Ісаєвич Я. Лев Білас і його історіографічні праці / Білас Л. Криза нашого образу історії. - Львів, 2002. - С.1-16.
- ²⁰ Doroshenko D. Survey of Ukrainian Historiography / Translated by G.Luckyi // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. - New York, 1957. - Vol.5/6, № 4(18),1/2(18/19). - P.13-306.
- ²¹ Державин В. Чи українська історіографія Дмитра Дорошенка відповідає сучасним науковим потребам? // ВШ. - 1959. - № 2. - С.156-157.
- ²² Будурович Б. Михайло Грушевський в оцінці західно-європейської і американської історіографії // ВШ. - 1967. - № 2. - С. 171-181.
- ²³ Жук С.Останній розділ життя Михайла Грушевського // ВШ. - 1960. - № 4. - С. 471-472.
- ²⁴ Мухин М. Професор Михайло Грушевський // ВШ. - 1968. - № 3. - С. 324-336; № 4. - С. 459-473.
- ²⁵ Чировський М. Михайло Грушевський як дослідник українського господарства // ВШ. - 1968. - Кн.11/12. - С.1403-1411
- ²⁶ Воропай О. Іван Франко як дослідник життя, культури й побуту селян і робітників // ВШ. - 1966. - № 7/8. - С.833-848.

-
- ²⁷ Його ж. Іван Франко як етнограф і фольклорист // ВШ. – 1966. - № 9. – С.1046-1056; № 10. – С.1144-1153.
- ²⁸ І.В.П. Погляди Івана Франка на поступ // ВШ. – 1966. - № 9. – С.1057-1061.
- ²⁹ Штогрин Д. До еволюції світогляду Івана Франка („Смерть Каїна”) // ВШ. – 1961. - № 4. – С.309-318; № 5. – С.449-460.
- ³⁰ VIII конференція Інститута по изучению СССР (Мюнхен, 23-24 июля 1956 г.): XX съезд КПСС и советская действительность: Доклады и дискуссии. - Мюнхен, 1956. – 207 с.
- ³¹ Див., наприклад: Патон Б.Є. Академія наук Української РСР // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969. – Т.1 . – С.39.
- ³² Полонська-Василенко Н. Коли було засновано Українську Академію Наук? // ВШ. – 1966. – №9. – С.1005-1010.
- ³³ Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія Наук: Нарис історії. - К., 1993. – 414 с. Перевидання студії 1955 та 1958 рр.
- ³⁴ Вороненко В.В., Кістерська Л.Д., Матвеева Л.В., Усенко І.Б. Другий президент: історико-біографічний нарис про М.П.Василенка // Вісник АН УРСР. – 1990. - № 2. – С.55-72.
- ³⁵ Ковалів П. Шахрайський ювілей Української Академії Наук // ВШ. – 1969. - № 7/8. – С.955-957.
- ³⁶ Богданюк В. Советська історіографія на розпутьї. Рец. на кн.: Очерки по историографии советского общества. – М.: Изд-во «Мысль», 1965. – 600 с. // ВШ. – 1966. - № 4. – С.486-494.
- ³⁷ Там само. – С.486.
- ³⁸ Там само. – С.487.
- ³⁹ Там само. – С.488.
- ⁴⁰ Там само. – С.489.
- ⁴¹ Там само. – 492.
- ⁴² Там само. – С.494.
- ⁴³ Полонська-Василенко Н. Наукова вартість сучасної підсоветської історіографії України // ВШ. - 1972. - № 4. - С.451-462.
- ⁴⁴ Там само. – С.452.
- ⁴⁵ Там само. – С.453.
- ⁴⁶ Там само. – С.457.
- ⁴⁷ Там само. – С.462.

-
- ⁴⁸ Полонська-Василенко Н. Українська Академія Наук, якою вона справді була (Відповідь на статтю п. Нагая) // ВШ. – 1960. - № 6. – С.648-652.
- ⁴⁹ Нагай С. Історія Української Академії Наук в освітленні проф. д-ра Н.Д.Полонської-Василенко (Критика й додатки) // ВШ. – 1959. - № 11. – С.1291-1297.
- ⁵⁰ Луців В. Іван Вагилевич // ВШ. – 1959. - № 3. – С.276-285; № 4. – С.411-420.
- ⁵¹ Винар Б. Професор Микола Величківський // ВШ. – 1964. - № 12. – С. 1288-1291.
- ⁵² Ващенко Г. Дмитро Іванович Дорошенко // ВШ. – 1957. - № 12. – С.1364-1370.
- ⁵³ Чехович К. Шкідливі думки Михайла Драгоманова // ВШ. – 1965. - № 2. – С.163-166.
- ⁵⁴ Мухин М. З життєпису академіка А.Кримського // ВШ. – 1963. - № 6. – С.637-642; № 7. – С.743-750; №8. – С.879-887; Мухин М. На маргінесі життєпису і спогадів А.Кримського // ВШ. – 1963. - № 9. – С.998-1008.
- ⁵⁵ Савчук П. Професор Іван Мірчук – визначний український учений // ВШ. – 1961. - № 11. – С.1192-1196.
- ⁵⁶ Биковський Л. Володимир Прокопович Тимошенко // ВШ. – 1957. - №5. – С.550-559.
- ⁵⁷ Мірчук І. Вадим Михайлович Щербаківський // ВШ. – 1957. - № 3. – С.328-341.